

ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЇЇ ЗМІСТУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Проф., докт. екон. наук В.В. Білоцерківець, аспірант С.В. Компанієць
Український державний університет науки і технологій
м. Дніпро, Україна*

Вступ. Україна зараз знаходиться в одному з найтяжчих періодів за всю історію свого існування. Зовнішні виклики, за термінологією Арнольда Тойнбі, підважили цілу низку аспектів самого функціонування держави. Слід визнати, державні інституції досить ефективно реагують на надзвичайно потужні, руйнівні впливи. Але щодо стабільності соціально-економічного буття в умовах масованої ворожої інтервенції, апіорі, не може бути й мови. Піддавши руйнації фундаментальні засади національної економіки, повсякчас знищуючи її інфраструктуру, подібні виклики імплантують до її матерії все нові й нові елементи, що становлять загрозу для подальшого її стабільного функціонування. Вибудована на принципах самоорганізації, національна економіка України як автопоетична цілісність досить успішно відторгає чужорідне або трансформує його в національно зафарбовані елементи, здатні інтегруватись у цілісність, формує численні мембранні бар'єри, покликані захистити її, ризомними нитями пронизує тимчасово неконтрольовані простори. Проте, незважаючи на потужний потенціал до самозбереження, демпфування дестабілізаційних інтенцій, національна економіка опинилась перед занадто значними загрозами, аби спиратись лише на інструментальні можливості вмонтованих стабілізаторів. Нові умови вимагають від держави дискреційних заходів і, насамперед, чільне місце серед них має належати трансформації податкової політики, істотному та оперативному перегляду її змістовного наповнення.

Основна частина. Слід зазначити, що подібні заходи трансформації податкової політики, модернізації її змісту відповідно до вимог військового часу та подальшого повоєнного відновлення національної економіки не можливі без відповідного наукового обґрунтування. Будь-яке дослідження податкової політики, її принципів, функцій, задач та змістовного наповнення навряд чи можна вважати ґрунтовним, фундаментальним та дійсно науково аргументованим, якщо воно не спиратиметься на ґносеологічну спадщину минулих часів.

Надзвичайні проблеми, на які наражається податкова політика України в умовах війни та економічної кризи, тільки на перший погляд є унікальними. З численними аналогічними викликами зустрічались й інші країни, хоча за інших обставин та в інші часи, що надає їм особливого національного та хронологічного забарвлення [1]. Тож беззастережно калькувати принципи та методи їх розв'язання з прикладів минулого недоцільно.

Але скористатись надбанням дослідників у сфері теорії податкової політики та розробників її практичного інструментарію, що застосувався за схожих умов військових або інших надзвичайно важких економічних криз, цілком доцільно в умовах сучасної України. Більш того, це значно спростить пошук оптимальних конфігурацій наявного інструментарію, дозволить уникнути болісних помилок та неминучих втрат за обрання аматорського вектору вирішення проблем.

Дослідження історії питання доводить, що розробка теоретичного підґрунтя сучасної податкової політики, визначення її змістовного наповнення, задач, інструментарію впливу на національну економіку, внутрішнього наповнення та пошуку взаємозалежностей й взаємододатностей її складових розпочинається в Західній Європі ще протягом XVII сторіччя.

Перші пробіски в майбутньому бурхливого економічного зростання, поступовий занепад архаїчної феодальної класової системи стали важливими передумовами формування ґрунтовних онтологічних засад становлення та розвитку теорії оподаткування. Саме в ці часи починається становлення та розвиток теоретичних підвалин податкової політики, що була з одного боку у значній мірі заснована на принципах справедливості та егалітаризму, а з іншого – стала важливим інструментом ефективного втручання держави у економічні процеси [2]. Саме властивість податкової політики здійснювати формуючий та регулюючий вплив на рух національної економіки, її інструментальні якості опинилась під пильною увагою цілої плеяди видатних економістів.

Так дослідження Вільяма Петті концентрували увагу на широкій проблематиці необхідності податкових втручань держави в національну економіку та визначенню особливості їх безпосереднього впливу на обсяги національного споживання та заощадження, та непрямого через певний передаточний механізм й на зайнятість та її структуру, зміну добробуту населення під тиском податкової політики [3]. Водночас, слід зазначити, що його поглядам притаманне заперечення об'єктивної потреби в диференціації оподаткування, необхідності певної прогресивності податкових ставок як засобу ефективного маніпулювання обсягами національного споживчого попиту та заощаджень.

Викликає певний скепсис його позиція, можливо спричинена класовою належністю, але відверто реакційна на сучасний погляд, щодо застосування радикально регресивної системи оподаткування, що обґрунтовується вченим за допомогою введених понять «фактичного» та «потенційного» багатств [3]. Її практична реалізація, з огляду на відомий нам сучасний апарат макроекономічного аналізу, сприятиме загальмуванню економічного зростання, сприяючи збагачення, насамперед, найбільш заможних верств населення, та занурюючи у вир злиденності найменш заможних. Відповідне скорочення сукупного попиту вкрай несприятливо відобразиться на економічній динаміці. Сумнівними видаються також позиції науковця щодо відсутності (або їх незначущості) трансакційних видатків, що невідворотно

супроводжують будь які податкові заходи. Такі припущення значно викривлюють реальну ситуацію, стаючи передумовою обґрунтування ефективності податкових заходів за умов, де ефективності досягти навряд чи можливо. Ігнорування обставин, які ми зараз сприймаємо скрізь призму «ефекту цеберка Оукена», є певним недоліком авторських теоретичних побудов.

Проте, незважаючи на окремі сумнівні твердження, праці В. Петті справили важливий вплив на подальший розвиток теорії та практики податкової політики, здобувши яскраве блискуче продовження в дослідженнях видатних представників англійської класичної школи політичної економії – Адама Сміта та Давида Рікардо. Сформульовані А. Смітом чотири принципи оподаткування [4, с. 630-632]: платоспроможності, визначеності, зручності для платника та мінімізації трансакційних витрат, певним чином скориговані сучасною економічною наукою, зберігають свою актуальність і в умовах турбулентної глобальної економіки. Аналіз стану податкового інструментарію в Великій Британії та інших європейських країнах протягом тривалого періоду надав можливість англійському вченому дійти висновку щодо відповідності змісту податкових важелів поточному стану національної економіки, що представляє особливий інтерес з огляду на предмет нашого дослідження.

Фактично А. Сміт на основі історичного матеріалу довів тенденцію еволюційного зростання частки податкових надходжень в загальному обсягу державних доходів, водночас, показав небажаність використання останніх на реалізацію інвестиційних проектів у державному секторі економіки [4]. На думку А. Сміта, для цього сектору невід’ємними ознаками є неефективність, неповороткість та не конкурентоспроможність, що визначає недоцільність витрачання коштів платників податків.

У цьому ж напрямку плідно працював інший видатний англійський дослідник - Д. Рікардо. Піддавши у своїх працях певній критиці окремі положення теорії податків А. Сміта, вчений значно поглибив наукове розуміння сутності та змісту податкової політики.

Його наукова спадщина стала важливою складовою сучасного розуміння сутності та механізмів впливу податкових важелів на розвиток національного виробництва, визначення їх загальних та специфічних властивостей. Вагомий вплив на подальший розвиток теоретичних основ податкової політики справив його дискусійний висновок щодо внутрішньо притаманної державним капіталовкладенням неефективності [5].

Разом з тим авторська логіка доведення цього висновку базується на дещо сумнівних припущеннях. У питанні щодо кінцевих платників податків Д. Рікардо методологічно не зовсім послідовно дотримувався позиції принципово відмінну від А. Сміта, заперечуючи його тезу одноосібності землевласників та поширюючи їх коло на усіх одержувачів доходу чи власників капіталу. На жаль, цей, безперечно прогресивний, крок призвів автора до дещо хибних висновків щодо існування автоматичного

пропорційного розподілу податкового тягара поміж усіма верствами населення [2]. В умовах військового стану та викликів подальшого повоєнного відновлення такий підхід може призвести до соціально-економічно небезпечних дисбалансів у податковому тиску на різні верстви населення, сконцентрувавши свій тягар, насамперед, на найменш незабезпечених страдах, призвівши тим самим до загальмування економічного відродження національного виробництва.

Висновки

1. Національна економіка України, як самоорганізаційна цілісність у значній мірі зберігає стабільність й здатність до самовідтворення та самовідновлення в умовах надзвичайно потужних та руйнівних зовнішніх викликів 20-х рр. XXI століття.

2. Пріоритети стабільного функціонування національної економіки в умовах війни та повоєнного відновлення вимагають широкого застосування державою дискреційних заходів, серед яких провідні позиції мають належати трансформації національної податкової політики, суттєвому, науково аргументованому та обґрунтованому перегляду її змістовного наповнення, функцій, задач та конкретного інструментарію, що має використовуватись за нових обставин.

3. Науково обґрунтована трансформація податкової політики має спиратись на теоретико-методологічну платформу, що має включати як інноваційні розробки, що віддзеркалюють унікальність ситуації в якій опинилась національна економіка України, так й фундаментальні положення теорії оподаткування, наукову спадщину в галузі податкової політики.

Посилання

1. Bank S. A., Stark K. J. War and Taxes. Journal of Scholarly Perspectives. 2008. 4(01). P.68-81.
2. Белоцерковец В.В. Фискальная политика: взгляд холиста. Днепропетровск. Сич, 1998. 288 с.
3. Petty W. A Treatise of Taxes & Contributions, shewing the Nature and Measures of Crown Lands, Assessments, Customs, Poll-Money, Lotteries, Benevolence, Penalties, Monopolies, Offices, Tythes, Raising of Coins, Harth-Money, Excize, etc. London, Printed for N. Brooke, at the Angel in Cornhill, 1662. URL: <https://socialsciences.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/petty/taxes.txt>
4. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів: пер. з англ. Київ Наш формат, 2018. 736 с.
5. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. London. John Murray, Albemarle-street, 1817. URL: https://books.google.com.ua/books?id=cUBKAAAAYAAJ&q=editions:y8vXR4oK9R8C&pg=PR1&redir_esc=y#v=onepage&q=editions%3Ay8vXR4oK9R8C&f=false